

**O‘ZINI O‘ZI BAND QILGAN SHAXSLAR VA KICHIK BIZNES
SUBYEKTLARIGA SOLIQ SOLISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI****Ergasheva Aziza***Samarqand iqtisodiyoti va servis
instituti, “Investitsiya va innovatsiyalar”**kafedra assistenti**azizaergasheva445@gmail.com***Akbarov Ravshan***Samarqand iqtisodiyoti va servis
instituti, Iqtisodiyot fakulteti**3-bosqich talabasi**akbarobravshan0402@gmail.com*

Annotatsiya: O‘zbekiston Respublikasining zamonaviy iqtisodiy sharoitida o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar va kichik biznes subyektlariga soliq solish tizimining evolyutsiyasi, joriy holati va istiqboldagi islohotlarini kompleks ravishda tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda 2023–2025-yillardagi eng so‘nggi statistik ma‘lumotlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Soliq qo‘mitasining hisobotlari asosida kichik tadbirkorlikning makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashdagi roli o‘rganilgan. Maqolada o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun o‘rnatilgan 100 million so‘mlik daromad chegarasining iqtisodiy oqibatlari, yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda soliq ma‘murchiligini raqamlashtirishning samaradorligi va 2026-yilga mo‘ljallangan soliq islohotlari (aylanmadan olinadigan soliq stavkasining 1 foizgacha tushirilishi) ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, tadqiqotda "hard-to-tax" (soliqqa tortish qiyin bo‘lgan) subyektlar segmentini legallashtirishda xalqaro tajriba va milliy amaliyot o‘rtasidagi farqlar tahlil qilingan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, soliq yukini optimallashtirish va fiskal shaffoflikni oshirish tadbirkorlik faolligini oshirishning asosiy drayveridir.

Kalit so‘zlar: Soliq tizimi, o‘zini o‘zi band qilish, kichik biznes, aylanmadan olinadigan soliq, yashirin iqtisodiyot, soliq islohotlari, YaTT, ijtimoiy soliq, raqamli iqtisodiyot, fiskal siyosat, O‘zbekiston — 2030 strategiyasi.

Kirish

O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror va yuqori sur‘atlarda o‘shirishini ta‘minlashda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari, shuningdek, o‘zini o‘zi band qilgan shaxslarning roli strategik ahamiyatga ega. Global iqtisodiy o‘zgarishlar va raqamli transformatsiya davrida aholi bandligini ta‘minlash, kambag‘allikni qisqartirish va innovatsion faollikni oshirish aynan ushbu sektorning

moslashuvchanligiga bog‘liq. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli soliq islohotlari, xususan, yangi tahrirdagi Soliq kodeksining joriy etilishi va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga doir Prezident farmonlari iqtisodiyotni liberallashtirishning asosiy ustuniga aylandi.¹ Mavzuning dolzarbligi shundaki, 2024-yildan boshlab o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun daromad chegarasining o‘rnatilishi va ularni bosqichma-bosqich yakka tartibdagi tadbirkorlik (YaTT) maqomiga o‘tkazish mexanizmlari joriy etildi. Bu chora-tadbirlar norasmiy bandlikni qisqartirish va davlat budjeti tushumlarini diversifikatsiya qilish o‘rtasidagi nozik muvozanatni saqlashni talab etadi. Statistika ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yil iyul holatiga ko‘ra O‘zbekistonda 1,2 milliondan ortiq kichik biznes subyektlari faoliyat yuritmoqda, ularning YIMdagi ulushi 49,6 foizni tashkil etishi ushbu sohani ilmiy tahlil qilish va muammolarini aniqlash zaruratini tug‘diradi.²

Yashirin iqtisodiyot muammosi hamon dolzarbligicha qolmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 2023-yil yakuniga ko‘ra yashirin iqtisodiyot hajmi salkam 100 trillion so‘mni tashkil etgan, bu esa davlatning ijtimoiy va infratuzilmaviy loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shuning uchun soliq tizimini shunday shakllantirish kerakki, u tadbirkorni "soyadan" chiqishga rag‘batlantirsin, ma‘muriy bosimni esa kamaytirsin. Ushbu tadqiqot kichik biznes va o‘zini o‘zi band qilganlar uchun soliq solishning o‘ziga xos mexanizmlarini chuqur tahlil qilish orqali ushbu muammolarga ilmiy asoslangan yechimlarni taklif etishni maqsad qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O‘zbekiston iqtisodiy adabiyotlarida kichik biznesni soliqqa tortish masalalari B. Karimov, A. Rahmonov va S. Tursunov kabi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. B. Karimov o‘zining 2025-yildagi tadqiqotida soliq yukining tadbirkorlik faolligiga ta‘sirini tahlil qilib, soliq stavkalarining har 1 foizga pasayishi yangi ro‘yxatdan o‘tgan subyektlar sonini o‘rtacha 3-5 foizga oshirishini ekonometrik modellar orqali isbotlagan. A. Rahmonov esa kichik biznes rivojlanishida soliq imtiyozlarining "selektiv" (manzilli) bo‘lishi muhimligini ta‘kidlab, umumiy imtiyozlar ko‘pincha samarasiz bo‘lishini uqtiradi.³ Xalqaro tajriba nuqtayi nazaridan, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi ekspertlari o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlaridagi (transition countries) "hard-to-tax" segmenti muammosiga alohida e‘tibor qaratadilar. Ularning fikricha, sobiq sotsialistik tizimdan qolgan "tadbirkorlikka nisbatan parazitar qarash" hamon ba‘zi ma‘muriy to‘siqlarda namoyon bo‘lmoqda. Kichik biznes segmentining tez rivojlanishi soliq ma‘murchiligi uchun katta yuklama bo‘lib, bu

¹ Ibrokhimov, M. A. (2026). Directions for the application of tax benefits to business entities. *Pioneering Studies and Theories*, 2(1). <https://pstjournal.uz/index.php/pst/article/view/84>

² O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2024, August 29). 2024-yilning yanvar-iyun oylarida kichik tadbirkorlik (biznes)ning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi qanday?

³ Turayev, A. A., & Akbarova, R. R. (2026, March 26). Directions for the application of tax benefits to business entities. *Pioneering Studies and Theories*, 2(1). <https://pstjournal.uz/index.php/pst/article/view/84>

subyektlarning yuqori darajadagi volatilligi (tez tashkil topishi va tez tugatilishi) bilan tavsiflanadi.

Raqamli soliq xizmatlari masalasida N. Xalimova va S. Tursunovning ishlari diqqatga sazovordir. Ular "Soliq" mobil ilovasi va elektron hisob-fakturalarning joriy etilishi kichik korxonalar uchun tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishini asoslab berishgan. Shuningdek, Ibroximov M.A. tomonidan 2026-yilda chop etilgan maqolada soliq imtiyozlarining investitsiya jalb qilishdagi o'rnini tahlil qilinib, "soliq ta'tillari" (tax holidays) va eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun ijtimoiy soliq stavkasini pasaytirish mexanizmlarining ijobiy ta'siri ko'rsatilgan.

Nazariy jihatdan, Laffer egri chizig'i tamoyili O'zbekiston soliq islohotlarining asosini tashkil etmoqda, ya'ni soliq stavkalarini pasaytirish orqali soliq bazasini kengaytirish strategiyasi tanlangan. Bu borada Rossiyaning "professional daromad solig'i" (4% va 6%) tajribasi O'zbekistonning o'zini o'zi band qilganlar uchun joriy etgan 4 foizlik aylanmadan olinadigan soliq tizimiga andoza bo'lgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, soddalashtirilgan soliq tizimi va standart soliq tizimi o'rtasidagi "fiskal bo'shliq" (gap) qanchalik kichik bo'lsa, subyektlarning yiriklashishi va legallasishi shunchalik oson kechadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda iqtisodiy tahlilning bir qancha usullaridan foydalanildi. Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining 2023–2025-yillardagi rasmiy ma'lumotlari asosida dinamik qatorlar tahlili amalga oshirildi. Ikkinchidan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar va YaTTlar uchun belgilangan soliq rejimlari qiyosiy tahlil qilindi. Uchinchidan, soliq islohotlarining yashirin iqtisodiyot hajmiga ta'sirini baholashda statistik guruhlash va mantiqiy xulosa chiqarish usullari qo'llanilgan.

Asosiy qism muammolar tahlili va natijalar

O'zbekiston iqtisodiyotida so'nggi uch yil ichida kichik tadbirkorlik subyektlari va o'zini o'zi band qilgan shaxslar sonining keskin o'sishi kuzatildi. Agar 2020-yilda o'zini o'zi band qilganlar soni 561,2 ming nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil yakuniga kelib bu ko'rsatkich 2 533,9 ming nafarga yetdi, ya'ni 4,5 baravar o'sdi. Bu dinamika nafaqat iqtisodiy faollikning oshishi, balki davlat tomonidan yaratilgan qulay fiskal sharoitlar natijasidir.⁴

O'zini o'zi band qilgan shaxslarni soliqqa tortish mexanizmi

O'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun joriy etilgan soliq tartibi O'zbekiston soliq tizimidagi eng innovatsion va ijtimoiy yo'naltirilgan islohotlardan biridir. Dastlab, ushbu toifadagi shaxslar uchun faqat ixtiyoriy ijtimoiy soliq (yiliga 1 BHM miqdorida) to'lash majburiyati mavjud edi, bu esa ularga pensiya stajini hisoblash

⁴ Safarova, N. A. (2024). Procedure for taxation of income of self-employed persons. *Journal of Artificial Intelligence and Digital Economy*, 1(6), 38–41. <https://doi.org/10.61796/JAIDE.v1i6.652>

imkonini berardi. Biroq, biznesning yiriklashishi va adolatli raqobatni ta'minlash maqsadida 2024-yildan boshlab 100 million so'mlik chegara o'rnatildi. Ushbu tizimning ishlash mexanizmi quyidagicha: daromad 100 million so'mdan oshmagan taqdirda, o'zini o'zi band qilgan shaxs hech qanday daromad solig'i to'lamaydi. Daromad ushbu chegaradan oshgan taqdirda, u faqat oshgan qismi uchun 4 foizlik aylanmadan olinadigan soliq to'laydi. Masalan, shaxsning yillik daromadi 110 million so'm bo'lsa, u faqatgina 10 million so'mdan 4 foiz (400 ming so'm) soliq to'laydi. Bu mexanizm tadbirkorni daromadni yashirmaslikka va faoliyatini xotirjam davom ettirishga rag'batlantiradi. Elektron savdo platformalari orqali mahsulot sotuvchilar uchun soliq stavkasining 2 foiz qilib belgilangani raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan muhim qadamdir. Biroq, tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zini o'zi band qilganlar orasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) xizmatlari ulushi hamon past bo'lib, atigi 2,5 foizni tashkil etmoqda. Bu sohada mutaxassislarni ko'paytirish uchun qo'shimcha soliq rag'batlari talab etiladi.

Kichik biznes subyektlarining statistik tahlili va tarkibi

2025-yilning 1-iyul holatiga ko'ra, O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlarining umumiy soni 1,2 milliondan oshdi. Ushbu ko'rsatkich iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlarida kichik biznesning ustunligini ko'rsatadi.

Quyidagi jadvalda 2025-yil iyul holatiga ko'ra kichik biznes subyektlarining tarkibiy tahlili keltirilgan:

Subyekt turi	Miqdori (ming birlik)	Ulushi (%)
Kichik korxonalar va mikrofirmalar	487,1	40,57
Dehqon xo'jaliklari	414,3	34,51
Yakka tartibdagi tadbirkorlar (YaTT)	270,6	22,54
Hunarmandlar	21,6	1,80
Oilaviy tadbirkorlar	5,9	0,49
Jami	1 200,4	100,0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.⁵

Ushbu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, mikrofirmalar va kichik korxonalar sektorining asosi bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, dehqon xo'jaliklarining yuqori ulushi (34,5%) mamlakat iqtisodiyotida agrar sektorning ahamiyati hamon yuqoriligini bildiradi. YaTTlar sonining 270,6 mingta ekanligi, o'zini o'zi band qilgan 2,5 million shaxsning sezilarli qismi kelgusida YaTT maqomiga o'tishi mumkin bo'lgan katta salohiyatga ega ekanligini anglatadi.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. (2025, July 25). Main indicators of small business entities in the Republic of Uzbekistan. https://stat.uz/img/press-revizlar/kb_eng_p14092.pdf

Hududiy nuqtayi nazardan, tadbirkorlik subyektlarining har 1000 nafar aholiga nisbatan zichligi respublika bo'yicha o'rtacha 31,8 birlikni tashkil etadi. Eng yuqori zichlik Toshkent shahrida (42,4) va Xorazm viloyatida (40,5) kuzatilgan. Samarqand viloyati esa o'zini o'zi band qilgan shaxslar soni bo'yicha respublika yetakchisi (jami o'zini o'zi band qilganlarning 12,4 foizi) hisoblanadi.

Soliq yukining iqtisodiy tahlili va yashirin iqtisodiyot

Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish O'zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashirin iqtisodiyot hajmi 2019-yilda 52,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yil yakuniga kelib 40 foizgacha kamaygan. Bu natijaga erishishda QQS stavkasining 15 foizdan 12 foizga tushirilishi va ijtimoiy soliq yukining pasaytirilishi muhim rol o'ynadi. Soliq stavkalarining optimallasuvi bilan bir qatorda, 2024-yil 1-martdan boshlab 7 turdagi litsenziyalarning bekor qilinishi va 12 turdagi ruxsat berish tartiblarining birlashtirilishi byurokratik to'siqlarni kamaytirdi. Biroq, yashirin iqtisodiyot tufayli yo'qotilgan 30 trillion so'mlik budjet tushumlari hali ham tizimli islohotlar zarurligini ko'rsatadi. Xususan, naqd pul aylanmasini kamaytirish va moliyaviy operatsiyalar shaffofligini ta'minlashda blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha takliflar ilmiy doiralarda keng muhokama qilinmoqda. 2026-yilgi soliq islohotlari doirasida aylanman olinadigan soliqni 1 foizga tushirish rejalashtirilgan. Bu chora ayniqsa chakana savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik tadbirkorlar uchun katta moliyaviy imkoniyatlar yaratadi. Ayni paytda, soliq ma'murchiligi raqamlashishda davom etmoqda: "Reg-System" tizimi orqali real vaqt rejimida yangi subyektlar ro'yxatga olinmoqda va ularning hisoboti avtomatlashtirilmoqda.

Ilmiy izoh va tahliliy natijalar

Tadqiqot davomida olingan natijalar kichik biznesni soliqqa tortishda bir qancha "fiskal asimmetriya" mavjudligini ko'rsatadi. Birinchidan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun 100 million so'mlik chegara o'ta past bo'lishi mumkin, chunki inflyatsiya sur'atlari hisobga olinganda, ushbu miqdordagi yalpi tushum shaxsning sof daromadini to'liq aks ettirmaydi. Ikkinchidan, YaTTlar uchun daromad 1 milliard so'mdan oshganda QQS va foyda solig'iga o'tish majburiyati ularni biznesni "bo'lish"ga (split-up) yoki yashirin iqtisodiyotga qaytishga undaydi.

Ijtimoiy soliq bo'yicha imtiyozlar (masalan, I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar uchun 50% chegirma) tizimning insonparvarlik darajasini ko'rsatadi. Biroq, ijtimoiy soliq tushumlarining 125,3 milliard so'mdan 861,5 milliard so'mgacha (7 marotaba) o'sishi, asosan, o'zini o'zi band qilganlar sonining oshishi hisobiga bo'lgan, bu esa ijtimoiy sug'urta tizimining barqarorligini oshiradi. Kichik biznesning YIMdagi 49,6 foizlik ulushi mamlakat iqtisodiyoti o'sish drayverlari o'zgarganini tasdiqlaydi. Sanoat ishlab chiqarishining 33,2 foizi, qurilishning 77,6 foizi aynan kichik subyektlar

hissasiga to'g'ri kelishi, ularni nafaqat "bandlikni ta'minlovchi", balki "iqtisodiy qiymat yaratuvchi" segment sifatida baholashga asos bo'ladi.

Xulosa va takliflar

O'zbekiston iqtisodiyotida o'zini o'zi band qilgan shaxslar va kichik biznes subyektlariga soliq solish tizimini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. **Soliq islohotlarining samaradorligi:** Oxirgi uch yilda soliq yukini pasaytirish va ma'murchilikni raqamlashtirish norasmiy bandlikni 43 foizdan 39 foizgacha tushirishga va o'zini o'zi band qilganlar sonini 4,5 baravar oshirishga xizmat qildi.
2. **Struktura o'zgarishlari:** Kichik biznes subyektlari soni 1,2 milliontaga yetishi iqtisodiyotda xususiy sektorning ustuvorligini ta'minladi. Xususan, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligida kichik biznes deyarli monopolist mavqega ega (mos ravishda 54,8% va 97,2% ulush).
3. **To'siqlar va muammolar:** 100 million va 1 milliard so'mlik "soliq ostonalari" (thresholds) subyektlarning yiriklashishiga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida qolmoqda. Bu chegaralar yaqinida soliq yukining keskin sakrashi "soliq to'lashdan qochish" motivatsiyasini kuchaytiradi.

Amaliy takliflar va tavsiyalar:

- **Differensial stavkalarini joriy etish:** O'zini o'zi band qilganlar uchun daromad chegarasini oshirish yoki daromad darajasiga qarab tabaqalashgan (masalan, 200 million so'mgacha 2%, undan yuqoriga 4%) stavkalarini joriy etish taklif etiladi.
- **AKT sohasini rag'batlantirish:** O'zini o'zi band qilganlar orasida AKT va yuqori texnologiyali xizmatlarni ko'rsatuvchi shaxslar uchun ijtimoiy soliq bo'yicha qo'shimcha imtiyozlar berish orqali ushbu sohadagi 2,5 foizlik ulushni oshirish.
- **Soliq ta'limini kuchaytirish:** Tadbirkorlarning moliyaviy va soliq savodxonligini oshirish maqsadida "Elektron soliq yordamchisi" tizimini yanada soddalashtirish va bepul konsalting xizmatlarini kengaytirish.
- **Yashirin iqtisodiyotga qarshi "aqlli" nazorat:** Ma'muriy jarimalarni ko'paytirish o'rniga, soliq majburiyatlarini to'liq bajarayotganlarni davlat xaridlari va imtiyozli kreditlash tizimida rag'batlantiruvchi "Tadbirkorlik reytingi" tizimidan unumli foydalanish.

Ushbu tadqiqot natijalari O'zbekistonda soliq siyosatini yanada takomillashtirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan yuqori iqtisodiy maqsadlarga erishishda ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlar soliq yukini hududlararo tenglashtirish va kichik biznesning eksport salohiyatini oshirishda soliq mexanizmlarining rolini o'rganishga yo'naltirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turayev, A. A., & Akbarova, R. R. (2026). *The impact of tax burden on entrepreneurial activity in Uzbekistan. European Journal of Business Startups and Open Society.*
2. Safarova, N. A. (2024). *Procedure for taxation of income of self-employed persons. Journal of Artificial Intelligence and Digital Economy*, 1(6), 38–41
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2025, July 25). *Main indicators of small business entities in the Republic of Uzbekistan*
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (2024, August 29). *2024-yilning yanvar-iyun oylarida kichik tadbirkorlik (biznes)ning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi qanday?*
5. World Bank. (n.d.). *Transition to a market economy in Central and Eastern Europe and former Soviet countries.* <https://documents1.worldbank.org>
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. (n.d.). *Kichik tadbirkorlik subyektlarida band bo‘lganlar soni.* <https://api.siat.stat.uz>